

ӘОЖ 330.59 (574)

Ж. Мырзабек

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
E-mail: zhanmyrza.qaz@gmail.com

ҚР-ның 2003-2011 жылдардағы тұрмыс деңгейлерінің талдауы

Мақалада Қазақстандағы тұрғын халықтың тұрмысы деңгейін зерттеу жұмыстарынан үзінділер келтірілген. Аталмыш зерттеу жұмыстары авторлық халықтың тұрмысы деңгейін анықтау әдістемесін уақыт ағымындағы зерттеулерде апробациялау мақсатында жүргізілген болатын. Зерттеу жұмысында 2003 жылғы, 2007 жылғы және 2011 жылғы елдегі қалыптасқан тұрмыс деңгейлері анықталған. Атап айтқанда, жұмыста аталмыш жылдардағы ел халқының тұрмысы деңгейлерінің 110 құраушы деңгейі және олардың негізінде 14 туындама деңгейі анықталған. Сондай-ақ аталмыш жылдардағы тұрмыс деңгейлерінің туындама деңгейлері қорытынды деңгейге қорытылған. Әр жылдардағы сәйкес құраушы, туындама және қорытынды деңгейлер өзара салыстырылып талданған. Мақалада, зерттеу жұмысының ауқымдылығымен байланысты, тек ел халқының 2003-2011 жылдардағы тұтынушылық, мүліктік қамтамасыздандырылу, демографиялық деңгейлерін және қорытынды тұрмыс деңгейін анықтау бойынша жүргізілген зерттеу жұмыстары ғана қарастырылған. **Түйін сөздер:** халықтың тұрмысы деңгейі, тұрмыс деңгейінің қорытынды индексі, тұрмыс деңгейінің туындама индекстері, тұрмыс деңгейінің құраушы индекстері, тұтынушылық деңгей, мүліктік қамтамасыздандырылу деңгейі, демографиялық деңгей.

Ж. Мырзабек

Анализ уровня жизни в Республике Казахстан за 2003-2011 гг.

В статье представлены отрывки из работы по определению и сравнению уровня жизни населения Казахстана в 2003-2011 годах. Исследовательские работы проведены в целях апробации авторской методологии определения уровня жизни населения.

Ключевые слова: уровень жизни населения, производный индекс уровня жизни, составляющий индекс уровня жизни, потребительский уровень, уровень имущественного обеспечения, демографический уровень

Zh. Mirzabek

Analysis of the level of life in the Republic of Kazakhstan for 2003-2011

This article presents excerpts from the work of determining and comparing the standard of living of the population of Kazakhstan in 2003-2011. Research work carried out to the author's testing methodology for determining the standard of living for a time warp. In the research work of defining standards of living in the country was formed in the 2003, 2007 and 2011. In this paper, the definition 110 components levels and calculated on the basis of their 14 derivatives levels. Also, derived level of living in the synthesis level of generalizing. A comparative analysis of these components, derivatives, and generalizing the levels of different years. In the article due to the scale of research only bringing research to determine the consumer level, the level of property security, and the standard of living of the population in 2003-2011.

Keywords. living standard, index of living standard, generalizing index of living standard, derivative indexes of living standard, component indexes of living standard, level of consumption, level of property maintenance, level demographics.

Халықтың тұрмысы деңгейі – ел халқының физиологиялық, материалдық, рухани және әлеуметтік қажеттіліктерінің қанағаттандарылу дәрежесін бейнелейтін кешенді әлеуметтік-экономикалық категория. Ол тұрғын халықтың тамаққа, киімге, баспанаға, көлікке, білімге, денсаулық сақтауға, қауіпсіздікке, еркіндікке және т.б. қажетті игіліктер мен бейигіліктерге деген мұқтаждықтарының қанағаттандырылуының құрамдарымен және мөлшерлерімен анықталады.

Ел халқының тұрмысы деңгейін мемлекеттік деңгейде бағалаумен қатар, оның түрлі уақыт кезеңдеріндегі тұрмыс деңгейлерімен салыстырып қарастыру, серпінін айқындау аса маңызды шара. Себебі бірнеше жылдардағы қалыптасқан тәжірибелерді зерттеу, бағалау және осы алынған нәтижелерді ағымдағы қалыптасқан ахуалмен салыстыру арқылы зерттеу саласындағы артықшылықтар мен жетіспеушіліктерді көре аламыз, болашағымызға болжамдар жасауға мүмкіндіктер аламыз. Мұндай шаралар нәтижелерінде ғана мемлекеттің әлеуметтік саясатын дұрыс, толық бағдарлау мүмкіндік береді.

Халықтың тұрмысы деңгейін анықтау методологиясын уақыт кезеңдеріндегі талдауда апробациялау мақсатында мемлекеттік

деңгейде тұрғын халықтың тұрмысы ахуалдарына талдаулар жасап, салыстырулар жүргіздік. Зерттеу жұмысында ел халқының 2003-2011 жылдардағы тұрмысы деңгейлерін тұтыну, мүліктік қамтамасыздандырылу, демографиялық, денсаулық сақтау, халықтың әлеуметтік қорғалуы, жинақтау, білімге қолжетімділік, салауаттылық, табыс, мәдениет-өнер-демалыс, экологиялық қолайлылық, саяси мүмкіндіктер, экономикалық мүмкіндіктер және қауіпсіздік деңгейлері бойынша талданды. Мақалада аталған тізімнен алғашқы үш деңгей бойынша зерттеулер нәтижелері беріледі.

Жұмыста түрлі жылдардағы тұрмыс деңгейінің құндық өлшемді негізгі көрсеткіштері оларды өзара салыстырулар кезінде инфляция салдарынан арылту мақсатында 1-кестеде келтірілген инфляциялық теріс ықпалдан арылту коэффициентінің көмегімен түзетіледі [1]. Нақтырақ айтқанда, зерттеу жұмысында түрлі жылдардағы сәйкес құндылық көрсеткіштерді өзара салыстыру үшін 2007 жылғы аталмыш көрсеткіштерді 0,63 коэффициентімен, 2011 жылғы көрсеткіштерді 0,46 коэффициентімен түзетіп нақтылаймыз. Базистік жыл ретінде 2003 жыл алынады.

1-кесте – ҚР-дағы 2003-2011 жылдар аралығындағы инфляция қарқыны

Жылдар	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Инфляция деңгейі, %	6,9	8,7	8,6	18,8	9,5	6,2	7,8	7,4
Инфляциялық теріс ықпалдан арылту коэффициенті (Базистік жыл – 2003 жыл)	0,93	0,85	0,78	0,63	0,57	0,54	0,49	0,46

2003-2011 жылдардағы Қазақстандағы халықтың тұрмысы деңгейлерінің талдауларын әр жыл үшін құраушы индекстерді, олардың негізінде анықталатын туындама индекстерді же-

ке-жеке есептей отырып, қорытынды тұрмыс деңгейі индекcін қорытып алу арқылы жүргізіледі және уақыт ағымындағы сәйкес деңгейлер (индекстерді) өзара салыстырылады.

Тұтынушылық деңгей

Қазақстанда 2003 жылы үй шаруашылықтарының азық-түлік тауарларына айлық орташа шығыстарының (3337 теңге) тұтыну шығыстарындағы (6674 теңге) үлесі 50 %-ды [2], 2007 жылы 42 %-ды (сәйкесінше, 6040 теңге және 14 535 теңге) [3], 2011 жылы

49 %-ды (сәйкесінше, 13 084 теңге және 26 961 теңге) құраған (2-кесте) [4]. Мұндай үлес салмақтардың оң мәнімен анықталған азық-түлік тауарларына шығыстар деңгейі индекстерінің мәні 2003 жылы 0,3128 болса, 2007 жылы 0,5399 және 2011 жылы 0,3467 болған (1-сурет).

2-кесте – Үй шаруашылығының 2003-2011 жылдардағы тауарлар, қызметтерді тұтыну шығыстарының деңгейлері

жылдар	Азық-түлік тауарларына шығыстар деңгейі				Азық-түлік емес тауарларға шығыстар деңгейі			Ақылы қызметтерге шығыстар деңгейі		
	азық-түлік тауарларына шығыстар, теңге	тұтыну шығыстары, теңге	тұтыну шығысын-дағы азық-түлік тауарларына шығыстың үлесі	оң мәні	азық-түлік емес тауарларға шығыстар, теңге	тұтыну шығысын-дағы азық-түлік емес тауарларға шығыстың үлесі	оң мәні	ақылы қызметтерге шығыстар, теңге	тұтыну шығысын-дағы ақылы қызметтерге шығыстар үлесі	оң мәні
2003	3 337	6 674	0,50	2,00	1 802	0,27	3,70	1 535	0,23	4,35
2007	6 040	14 535	0,42	2,41	4 638	0,32	3,13	3 858	0,27	3,77
2011	13 084	26 961	0,49	2,06	7 665	0,28	3,52	5 932	0,22	4,55

Үй шаруашылықтары азық-түлік емес тауарларға айына бір адамға шаққанда 2003 жылы 1 802 теңге, 2007 жылы 4 638 теңге, 2011 жылы 7 665 теңге жұмсаған. Бұл шығыстар сәйкесінше үй шаруашылығының тұтыну шығыстарының 27 %-ын, 32 %-ын және 28 %-ын құрайды (2-кесте). Мұндай үлес салмақтардың оң мәні бойынша анықталған азық-түлік емес тауарларға шығыстар деңгейі индекстерінің мәні 2003 жылы 0,4874-ге, 2007 жылы 0,2897-ге және 2011 жылы – 0,4227-ге тең болған (1-сурет).

Ақылы қызметтерге шығыстар 2003 жылы үй шаруашылығының тұтыну шығыстарының 23 %-ын құраса, 2007 жылы 27 %-ын және 2011 жылы 22 %-ын құраған. Бұл сәйкесінше 2003 жылы 1 535 теңге, 2007 жылы 3 858 теңге, 2011 жылы 5 932 теңге болған (3-кесте). Аталмыш шығыстардың үлес салмақтарымен анықталған ақылы қызметтерге шығыстар деңгейі индекстерінің мәні 2003 жылы 0,4369 болса, 2007 жылы 0,2721, ал 2011 жылы 0,4930 болған (1-сурет).

Үй шаруашылықтарының айлық орташа тұтыну шығыстары мен айлық ақшалай табыстарының арасалмағы 2003 жылы 63,0 % болса, 2007 жылы 58,0 % және 2011 жылы 59,0 % болған (3-кесте). Үй шаруашылықтарының мұндай арасалмақтық көрсеткіштерінің оң мәндерімен анықталған тұтыну шығыстары деңгейі 1-суретте бейнеленгендей, 2003 жылы 0,3296 болса, 2007 жылы 0,4428 және 2011 жылы 0,4200 болған.

Елдегі тұтыну қоржынының атаулы орташа айлық құны 2003 жылы 6 457 теңге, 2007 жылы 9 653 теңге, 2011 жылы 16 072 теңге болса, оның нақты құны 2003 жылы 6 457 теңгеге, 2007 жылы 6 081 теңгеге, 2011 жылы 7 393 теңгеге тең болған (3-кесте). Мұндай нақты мәндерімен анықталған тұтыну қоржыны деңгейі индексі 2003 жылы 0,3663 болса, 2007 жылы 0,2984 болып, 2011 жылы 0,5353 болған (1-сурет).

Азық-түлік қоржыны құны 2003 жылы 3 590 теңге болса, 2007 жылы атаулы шамасы 5 792 теңге және нақты шамасы 3 649 теңге болған

екен. Ал 2011 жылы аталмыш көрсеткіштердің мәндері сәйкесінше 9 643 теңге және 4 436 теңгені құрағандығын 3-кестеден көреміз. Нақты мәндері бойынша анықталған елдің азық-түлік

қоржыны деңгейі индекстерінің мәндері 2003 жылы 0,3071 болса, 2007 жылы 0,3253 болып қалыптасып, 2011 жылы 0,5679 болып, деңгей біршама жоғарылаған екен (1-сурет).

3-кесте – Үй шаруашылықтарының 2003-2011 жылдардағы тұтыну шығыстары, тұтыну қоржыны және азық-түлік қожыны деңгейлері

жылдар	Тұтыну шығыстары деңгейі				Тұтыну қоржыны деңгейі		Азық-түлік қожыны деңгейі	
	ақшалай табыс, теңге	тұтыну шығыстары, теңге	тұтыну шығысының ақшалай табысқа қатынасы	оң мәні	атаулы шамасы, теңге	нақты шамасы, теңге	атаулы шамасы, теңге	нақты шамасы, теңге
2003	10 533	6 674	0,63	1,58	6 457	6 457	3 590	3 590
2007	25 226	14 535	0,58	1,74	9 653	6 081	5 792	3 649
2011	45 936	26 961	0,59	1,70	16 072	7 393	9 643	4 436

2003 жылы үй шаруашылығының 1000 килокалориялық тамақтануға ақшалай шығыстарының нақты сомасы 40 теңгені құраса, 2007 жылы ол 60 теңгеге жеткен екен. Ал 2011 жылы мұндай шығыстың атаулы сомасы 150 теңге болғанымен, нақты мәні 69 теңгені құраған (4-кесте). Нәтижесінде, аталмыш нақты көрсеткіштің негізінде есептелген қуаттану мүмкіндігі деңгейінің индексі 2003 жылы 0,0435, 2007 жылы 0,4750 және 2011 жылы 0,6769 болып, қуаттану мүмкіндігі деңгейі жоғарылаған.

Жеке тұлғалардың банктік несиелерінің жанбасына шаққандағы орташа айлық мөлшері

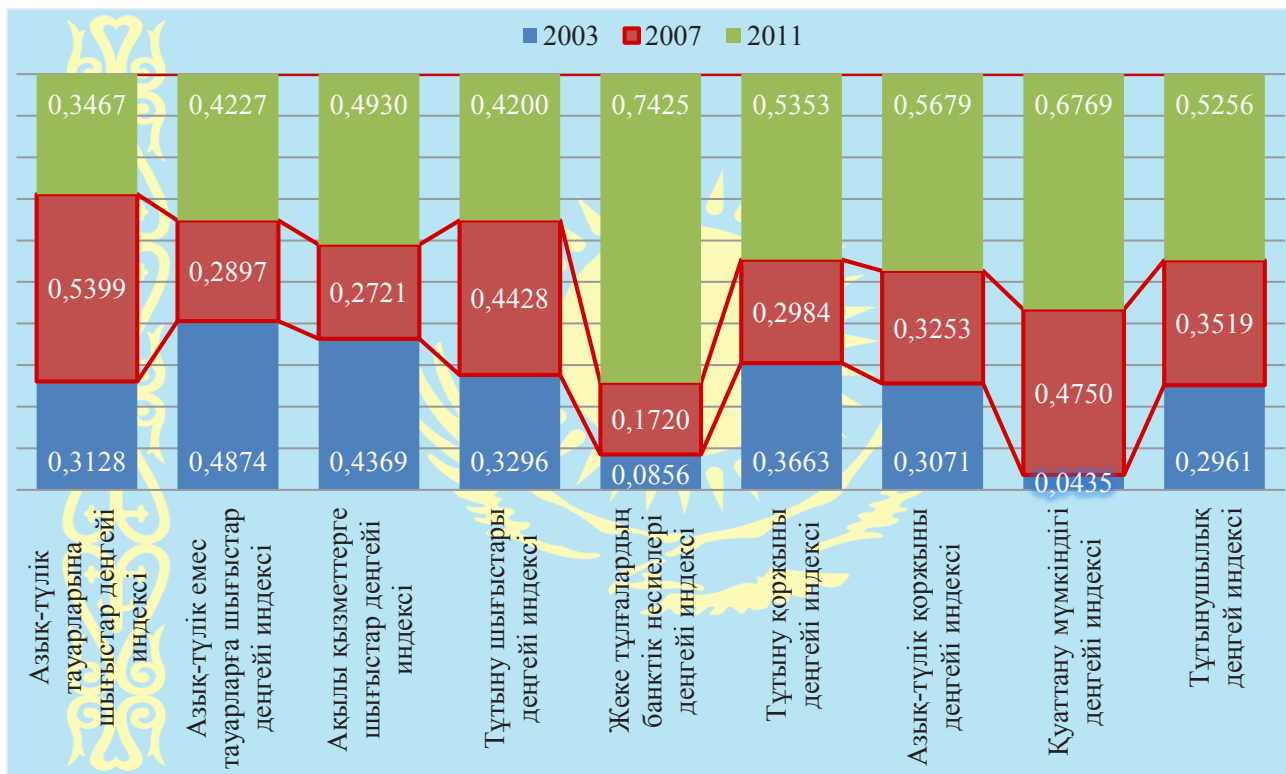
2003 жылы 6 930 теңге болса, 2007 жылы 13 766 теңге болып өсіп, 2011 жылы 11 785 теңге болып төмендеген екен [5]. Ал осы несиенің үй шаруашылықтарының ақшалай табыстарына арасалмағы 2003 жылы 65 %, 2007 жылы 55 % болған және 2011 жылы ол біршама азайып 26%-ды құраған (4-кесте). Мұндай үлес салмақтық көрсеткіштің оң мәнімен анықталған жеке тұлғалардың банктік несиелері деңгейі индексі 2003 жылы 0,0856 болса, 2007 жылы 0,1720 болып, 2011 жылы 0,7425 болып деңгей көтерілген (1-сурет).

4-кесте – 2003-2011 жылдардағы үй шаруашылығының қуаттану мүмкіндігі деңгейі және жеке тұлғалардың банктік несиелері деңгейі

жылдар	Қуаттану мүмкіндігі деңгейі		Жеке тұлғалардың банктік несиелері деңгейі			
	1000 ККал-ның орташа құны, теңге		жиынтығы, млн теңге	жанбасына шаққанда орташа несиес, теңге	несиенің ақшалай табысқа қатынасы	оң мәні
	атаулы	нақты				
2003	40	40	1 239 920	6 930	0,66	1,52
2007	95	60	2 557 776	13 766	0,55	1,83
2011	150	69	2 341 709	11 785	0,26	3,90

2003-2011 жылдардағы үй шаруашылығының тұтынушылық деңгейін анықтау бойынша жүргізілген зерттеулердің қорытындысы бойынша, тұтынушылық деңгейі индексі 2003 жылы 0,2961 болса, 2007 жылы біршама жоғарылап 0,3519 болған екен. Ал 2011 жылы аталмыш

индекстің мәні – 0,5256 болып қалыптасқан (1-сурет). Сондай-ақ 2007 жылға карағанда 2011 жылы үй шаруашылықтарының тұтыну шығыстары деңгейінің, соның ішінде азық-түлік тауарларына шығыстары деңгейінің төмендеуі үрдістерінің орнын алған.

1-сурет – ҚР-дағы 2003-2011 жылдардағы тұтынушылық деңгей

Мүліктік қамтамасыздандырылу деңгейі

Үй шаруашылығына пайдаланылатын жер көлемін азаматтардың жеке пайдалануындағы жерлердің аумағымен, яғни жеке қосалқы шаруашылықтарға пайдаланылатын жерлер, ұжымдық және дербес бақтар мен бақшалар аумақтарының жиынтығымен анықтаймыз. Мұндай жерлердің жанбасына шаққандағы аумағы 2003 жылы 0,0259 га болған болса, 2007 жылы 0,055 га, 2011 жылы 0,023 га болып азайған екен (5-кесте). 2-суретте бейнеленгендей аталмыш көрсеткіштің негізінде анықталған үй шаруашылығының жермен қамтамасыздандырылуы деңгейі индексінің мәні 2003 жылы 0,4449, 2007 жылы 0,4268, 2011 жылы 0,3089 болған.

Елдегі тұрғын үйдің (меншік қалыбына байланыссыз) жалпы аумағы 2003 жылы 253 453 323 м² болса, бұл көрсеткіш кейінгі жыл-

дары әлде қайда жақсарып, 2007 жылы 277 167 037 м² және 2011 жылы 309 647 241 м²-қа жеткен. Ал тұрғын үйдің жанбасына шаққандағы аумағы 2003 жылы 17,0 м² болса, 2007 жылы 17,9 м² болған. 2011 жылы ол 18,7 м²-қа жеткен (5-кесте). Осы көрсеткіштің негізінде есептелген үй шаруашылығының баспанамен қамтамасыздандырылуы деңгейі индексінің мәні 2003 жылы 0,3333, 2007 жылы 0,3933, 2011 жылы 0,4467 болған (2-сурет).

Үй шаруашылықтарының меншіктен алынған жылдық табысының атаулы сомасы 2003 жылы 632 теңге, 2007 жылы 1 335 теңге болып, 2011 жылы 1 014 теңгені құраса, нақты сомасы 2003 жылы 632 теңге, 2007 жылы 841 теңге, 2011 жылы 467 теңге болып азайған (5-кесте). Нәтижесінде, меншіктен түскен табыс деңгейі индексінің мәні: 2003 жылы – 0,3729, 2007 жылы – 0,7607, 2011 жылы – 0,0660 (2-сурет).

5-кесте – 2003-2011 жылдардағы Қазақстандағы үй шаруашықтардың жермен, баспанамен қамтамасыздандырылуы және меншіктен түскен табыс деңгейі

жылдар	Үй шаруашылығының жермен қамтамасыздандырылу деңгейі		Үй шаруашылығының баспанамен қамтамасыздандырылу деңгейі		Меншіктен түскен табыс деңгейі	
	Үй шаруашылығына пайдаланылатын жер көлемі, га		Тұрғын үй аумағы, м ²		Меншіктен алынған жылдық табыс, теңге	
	барлығы	жанбасына	барлығы	жанбасына	атаулы	нақты
2003	386 100	0,0259	253 453 323	17,0	632	632
2007	395 400	0,0255	277 167 037	17,9	1 335	841
2011	383 800	0,0232	309 647 241	18,7	1 014	467

Қазақстандағы үй шаруашылықтарының үй мүліктерінің жиынтық құны 2003 жылы 4 350 822 млн теңгені құраса, сол жылмен салыстырғанда 2007 жылы 235,06 %-ға артып 10 226 990 млн теңгеге, 2011 жылы 481,87 %-ға ұлғайып 20 965 314 млн теңгеге жеткен. Аталмыш көрсеткіштің жанбасына шаққандағы нақты көлемі 2003 жылы 291 825 теңгені, 2007 жылы 416 102 теңгені, 2011 жылы 582 416 теңгені құраған (6-кесте). Осы көрсеткіштің негізінде анықталған үй шаруашылықтарының үй мүлкімен қамтамасыздандырылуы деңгейі индексі 2003 жылы 0,0142 болса, 2007 жылы 0,3609 болған. Аталмыш деңгей 2011 жылы біршама жоғарылап, индексінің мәні 0,8249-ға жеткен (2-сурет).

Қазақстанда жеке меншік автомобильдердің, яғни жеке меншік жеңіл автокөліктер, авто-

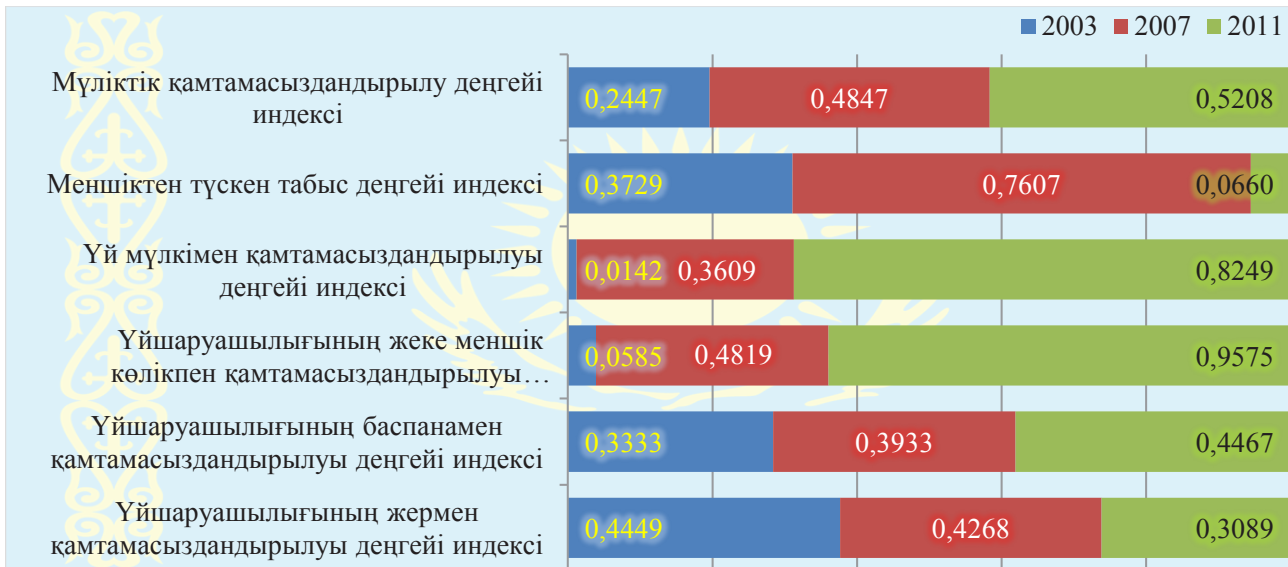
бустар, жүк көліктерінің жалпы саны 2003 жылы 1 264 700 автокөлік болса, 2007 жылы бұл көрсеткіш 182,15 %-ға ұлғайып, 2 303 600 автокөлік болған. 2011 жылы жеке меншік көліктер саны 3 652 500-ге жеткен (6-кесте). Бұл 2007 жылға қарағанда 158,56 %-ға көп. Үй шаруашылықтарының жеке меншік көліктерінің 1000 адамға шаққандағы саны 2003 жылы 85 автокөлік болса, 2007 жылы 2003 жылмен салыстырғанда 75,38 %-ға артып, 149 автокөлік болған [6]. 2011 жылы 1000 адамға шаққандағы жеке меншік автокөліктер саны 2003 жылмен салыстырғанда 160,03 %-ға артып, 221 автокөлікке жеткен. Осы көрсеткіштермен анықталған үй шаруашылығының жеке меншік көлікпен қамтамасыздандырылу деңгейі индексінің мәні 2003 жылы 0,0585, 2007 жылы 0,4819, 2011 жылы 0,9575 болған (2-сурет).

6-кесте – ҚР-дағы 2003-2011 жылдары үй шаруашылықтарының үй мүлкімен және жеке меншік көлікпен қамтамасыздандырылуы деңгейі

жылдар	Үй мүлкімен қамтамасыздандырылуы деңгейі			Үй шаруашылығының жеке меншік көлікпен қамтамасыздандырылуы деңгейі	
	Үй мүлкінің жиынтық құны			жеке меншік автомобильдер (жеңіл, автобус, жүк көліктері) саны, көлік	
	Барлығы, млн теңге	Жанбасына шаққанда, теңге		барлығы	1000 адамға
	атаулы	нақты			
2003	4 350 822	291 825	291 825	1 264 700	85
2007	10 226 990	660 479	416 102	2 303 600	149
2011	20 965 314	1 266 123	582 416	3 652 500	221

Аталмыш жылдарда елдің тұрғын халқының мүлдік қамтамасыздандырылу деңгейі жылдан-жылға көтеріле отырып, ин-

дексінің мәндері 2003 жылы 0,2447, 2007 жылы 0,4847 және 2011 жылы 0,5208 болған екен (2-сурет).

2-сурет – Қазақстандағы 2003-2011 жылдары үй шаруашылығының мүліктік қамтамасыздандырылу деңгейі индексі

Демографиялық деңгей

Қазақстанда жалпы халықтың арасындағы өмірінің күтілетін ұзақтығы 2003 жылы 65,9 жас болса [7], 2007 жылы 66,4 жас болған [8]. Ал 2011 жылы ол біршама ұзарып, 69,0 жасты құраған (7-кесте) [9]. Сәйкесінше, халықтың өмірінің күтілетін ұзақтығы деңгейі индексі 2003 жылы 0,3732, 2007 жылы 0,3821, 2011 жылы 0,4286 болған (3-сурет).

Елдегі ерлердің өмірінің күтілетін ұзақтығы 2003 жылы 60,5 жас, 2007 жылы 60,7 жас, 2011 жылы 64,2 жас болған (7-кесте). Ал әйелдердің өмірінің күтілетін ұзақтығы 2003 жылы 71,5 жас, 2007 жылы 72,3 жас, 2011 жылы 73,8 жас болған. Осыған сәйкес, ерлердің өмірінің күтілетін ұзақтығы деңгейі көтеріліп, индексінің мәні 2003 жылы 0,3750, 2007 жылы 0,3788, 2011 жылы 0,4462 болса, әйелдердің өмірінің күтілетін ұзақтығы деңгейі де жақсара түсіп, индексінің мәні 2003 жылы 0,3852, 2007 жылы 0,3984, 2011 жылы 0,4230 болған (3-сурет).

Елдегі 2003 жылы туғандар саны – 247 946 сәби болса, қайтыс болғандар саны – 155 277 адам болып, халық санына өсім деңгейі 6,22 болған екен. 2007 жылы елдегі туғандар саны 321 963 сәби болса, қайтыс болғандар саны 158 297 адам болып, халық санына өсім деңгейі 10,57 болған. 2011 жылы туғандар – 372 500 сәби, қайтыс болғандар 144 200 адам, халық санына өсімі деңгейі 13,79 болған (7-кесте).

Халықтың санына өсім деңгейі негізінде есептелген халықтың табиғи өсімі деңгейі индексі 2003 жылы 0,0240 болса, 2007 жылы – 0,5078, 2011 жылы 0,8653 болған (3-сурет).

2003 жылы Қазақстанда 127 180 жасанды түсік жасалса, 2007 жылы бұл көрсеткіш 4,65 %-ға ұлғайып, 133 100-ге жеткен (7-кесте). Ал 2011 жылы жасанды түсіктер саны 2007 жылғы қалыптасқан деңгеймен салыстырғанда 28,4 %-ға азайып, 95 300 болған. Мұндай көрсеткіштің оң мәні негізінде анықталған жасанды түсіктер деңгейі индексі 2003 жылы 0,2321, 2007 жылы 0,2242 болса, 2011 жылы 0,7323-ке төмендеген (3-сурет).

Қазақстанда 2003 жылы 1 000 адамға шаққандағы жалпы қайтыс болулар саны 10,4 адам болса, 2007 жылы 10,2 адам болған екен. 2011 жылы бұл көрсеткіш 2003 жылмен салыстырғанда 16,35%-ға жақсарып, 8,7 адам болған (8-кесте). Осы көрсеткіштің оң мәні негізінде есептелген тұрғын халық ішіндегі жалпы қайтыс болулар деңгейі индексі 2003 жылы 0,3157 болса, 2007 жылы 0,3377, 2011 жылы 0,5342 болған екен (3-сурет).

Ал ерлер арасында қайтыс болулар 1 000 ер адамға шаққанда 2003 жылы 12,15 адам болса, 2007 жылы 12,14 адам болып азайып, 2011 жылы 9,95 адам болған екен (8-кесте). Осы көрсеткіштің оң мәні негізінде есептелген ерлердің қайтыс болуы деңгейі индексінің мәні 2003 жылы 0,3149 болса, кейінгі жылдары

жағдай біршама жақсарып 2007 жылы 0,3158, 2011 жылы 0,5608 болған екен (3-сурет).

Әйел адамдар арасында қайтыс болулар 1 000 әйел адамға шаққанда 2003 жылы 8,81 адам болса, 2007 жылы 8,45 адам болып азайып, 2011 жылы 7,55 адам болған екен (8-кесте). Осы көрсеткіштің оң мәні негізінде есептелген әйелдердің қайтыс болуы деңгейі индексінің мәні 2003 жылы 0,3219 болса, 2007 жылы жағдай біршама жақсарып 0,3697 болған. Ал 2011 жылы 0,5094 болған екен (3-сурет).

Қазақстанда тұрғын халықтың арасындағы қайтыс болулардың ішіндегі ең бір күрделі

мәселе – сәбилердің шетінеуі. Атап айтсақ, 2003 жылы 1 000 сәбиге шаққандағы шетінеу көрсеткіші 15,67 сәбиді құраса, 2007 жылы жағдай сәл жақсарып, 1 000 сәбиге шетінеу көрсеткіші 14,57 сәби болған. Ал осы 2007 жылмен салыстырғанда 2011 жылы 1 000 сәбиге шаққандағы сәбилердің шетінеуі 1,58 %-ға артып, шетінеу көрсеткіші – 14,8 сәби болған (8-кесте). Мұндай жағымсыз көрсеткіштің оң мәні негізінде анықталған, елдегі сәбилердің шетінеуі деңгейі индексінің мәні 2003 жылы 0,3539, 2007 жылы 0,4399, 2011 жылы 0,4208 болған екен (3-сурет).

7-кесте – Қазақстандағы 2003-2011 жылдардағы халықтың өмірінің күтілетін ұзақтығы, табиғи өсімі және жасанды түсіктер деңгейлері

жылдар	Халықтың өмірінің күтілетін ұзақтығы деңгейі			Халықтың табиғи өсімі деңгейі			Жасанды түсіктер деңгейі	
	барлық халық, жыл	ерлер, жыл	әйелдер, жыл	туғандар саны, адам	қайтыс болғандар саны, адам	халық санына өсім деңгейі	саны	оң мәні
2003	65,9	60,5	71,5	247 946	155 277	6,22	127 180	117
2007	66,4	60,7	72,3	321 963	158 297	10,57	133 100	116
2011	69,0	64,2	73,8	372 500	144 200	13,79	95 300	174

8-кесте – 2003-2011 жылдардағы халықтың ішіндегі қайтыс болулар деңгейлері

жылдар	Жалпы қайтыс болулар деңгейі		Ерлердің қайтыс болуы деңгейі		Әйелдердің қайтыс болуы деңгейі		Сәбилердің шетінеуі деңгейі	
	1000 адамға қайтыс болу		1000 еркекке қайтыс болу		1000 әйелге қайтыс болу		1000 сәбиге шетінеу	
	саны, адам	оң мәні	саны, адам	оң мәні	саны, адам	оң мәні	саны, адам	оң мәні
2003	10,4	96,15	12,15	82,30	8,81	113,51	15,67	63,82
2007	10,2	98,04	12,14	82,37	8,45	118,34	14,57	68,63
2011	8,7	114,94	9,95	100,50	7,55	132,45	14,80	67,57

Қазақстанда иммиграциялық үрдіс қарқыны жылдан-жылға баяулап, елге көшіп келушілер саны 2003 жылғы 65 584 адамнан 2007 жылы 53 397 адамға азайса, 2011 жылы иммигранттар саны не бары 38 004 адам болды (9-кесте). Иммигранттар санының ел халқының санына арасалмағы бойынша анықталған елдегі иммиграциялық деңгей индексінің мәні 2003

жылы 0,7663, 2007 жылы 0,4495, 2011 жылы 0,4208 болған (3-сурет).

2003 жылы елден көшіп кетушілер – эмигранттар саны 73 890 адам болса, 2007 жылы ол 42,57 %-ға азайып, 42 435 адам болған. Ал 2011 жылы эмигранттардың саны 2007 жылғы көрсеткішпен салыстырғанда 22,46 %-ға қысқарып, 32 902 адам болды (9-кесте). Мұндай

9-кесте – Қазақстандағы иммиграциялық және эмиграциялық деңгейлер

жылдар	Иммиграциялық деңгей			Эмиграциялық деңгей	
	халық саны, адам	иммигранттар саны, адам	халық санына арасалмағы	эмигранттар саны, адам	оң мәні
2003	14 909 019	65 584	0,0044	73 890	202
2007	15 484 192	53 397	0,0034	42 435	365
2011	16 558 676	38 004	0,0023	32 902	503

10-кесте – 2003-2011 жылдардағы Қазақстандағы үйлену-ажырасу және әйелдер мен ерлер санының арасалмағы деңгейлері

жыл-дар	Халықтың үйлену/ажырасу деңгейі			Әйелдер мен ерлер санының арасалмағы деңгейі			
	үйлену	ажырасу	арасалмағы	ерлер саны, адам	әйелдер саны, адам	сальдосы	сальдоның халық санына арасалмағының оң мәні
2003	110 414	31 717	3,48	7 160 100	7 706 700	546600	27,28
2007	146 379	36 107	4,05	7 409 300	7 987 600	578300	26,78
2011	160 494	44 862	3,58	8 042 800	8 632 600	589800	28,08

көрсеткіштің оң мәнімен анықталған елдегі эмиграциялық деңгей индексі 2003 жылы 0,0666 болса, 2007 жылы 0,5235 болып, 2011 жылы 0,9111 болған екен (3-сурет).

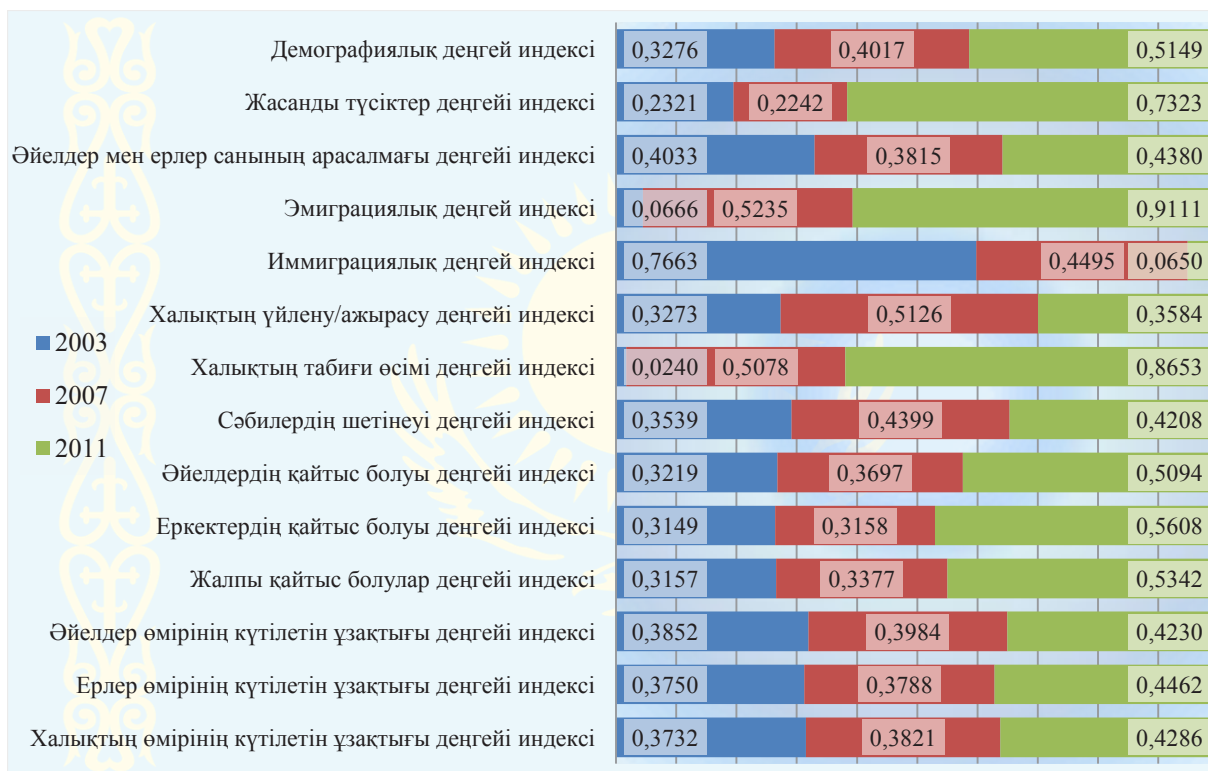
ҚР-да 2003 жылы 110 414 адам үйленсе, ажырасқандар 31 717 адам, 2007 жылы үйленгендер 146 379 адам, ажырасқандар 36 107 адам, 2011 жылы үйленгендер 160 494 адам, ажырасқандар 44 862 адам болған (10-кесте). Елдегі үйлену мен ажырасу санының арасалмағымен анықталған халықтың үйлену-ажырасу деңгейі индексі 2003 жылы – 0,3273, 2007 жылы – 0,5126, 2011 жылы – 0,3584 болған (3-сурет).

2003 жылы ерлердің саны – 7 160,1 мың адам, әйелдердің саны – 7 706,7 мың адам болған. 2007 жылы ерлердің саны 2003 жылғы шамадан 3,48 %-ға өсіп, 7 409,3 мың адам болса, әйелдердің саны 3,64 %-ға өсіп, 7 987,6 мың адам болған. Ал 2011 жылы ерлердің саны 2007 жылғы шамадан 8,55 %-ға өсіп, 8 042,8 мың адам болса, әйелдердің саны 8,08 %-ға өсіп, 8 632,6 мың адам болған (10-кесте). Әйелдер мен ерлер санының сальдосының ел халқының са-

нына арасалмағының оң мәнімен анықталған әйелдер мен ерлер санының арасалмағы деңгейі индексінің мәні 2003 жылы 0,4033, 2007 жылы 0,3815, 2011 жылы 0,4380 болған екен (3-сурет).

2007 жылы Қазақстандағы демографиялық деңгей 2003 жылғы жағдайдан біршама жақсарып, индексінің мәні 0,3276-дан 0,4017-ге жеткен болса, 2011 жылы аталмыш ахуал одан әрі жақсара түсіп, демографиялық деңгей индексінің мәні – 0,5149-ға жеткен (3-сурет). Алайда ескеретін жағдай елдегі сәбилердің шетінеуі, халықтың үйлену-ажырасу және иммиграциялық деңгейлерінің 2011 жылы 2007 жылғы деңгейден төмендеп кетуі, осы салалардағы мемлекеттік саясаттың жетілдірілуін қажет етеді.

«Халықтың тұрмыс деңгейін анықтау» методологиясын елдің тұрмыс деңгейін уақыттық кеңістікте анықтау арқылы апробациялау мақсатында жүргізілген жұмысты қортындылар болсақ, Қазақстан халқының 2003–2011 жылдардағы тұрмысы деңгейін анықтау бағытында жүргізілген зерттеу жұмыстарының қортындысы бойынша, ел халқының тұрмысы

3-сурет – Қазақстандағы 2003-2011 жылдардағы демографиялық деңгей

4-сурет – ҚР-дағы 2003-2011 жылдардағы халықтың тұрмысы деңгейі

деңгейі индексінің мәні 2003 жылы – 0,2398 болса, кейінгі жылдарда елдегі тұрмыс деңгейі біршама көтеріліп, 2007 жылы тұрмыс деңгейі индексінің мәні 0,4276-ға жетсе, 2011 жылы 0,5933 болған (29-сурет).

Жалпы алғанда, қорытынды индекстің мәндері көрсеткендей елдегі тұрмыс деңгейі жылдан-жылға жақсара түскенімен, халықтың тұрмысының кейбір салаларында кемшіліктер мен жетіспеушіліктердің барын да байқаймыз. Бұлай дейтін себебіміз, халықтың тұрмысы деңгейінің кейбір туындама индекстерінің

2003-2011 жылдардағы динамикасындағы тұрақсыздық. Атап айтқанда, қауіпсіздік деңгейі индексі 2003 жылы 0,4399 болса, 2007 жылы 0,4156, 2011 жылы 0,4182, мәдениет-өнер-демалыс деңгейі индексі 2003 жылы 0,2456, 2007 жылы 0,5814-ке көтерілгенімен, 2011 жылы 0,5758 болып төмендеген. Сондай-ақ мүліктік қамтамасыздандырылу деңгейінің, денсаулық сақтау деңгейінің, экологиялық қолайлық деңгейінің көтерілу қарқынының соңғы жылдардағы баяулауын атап өткеніміз жөн.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасы Статистика агенттігі www.stat.kz веб-порталы
- 2 Уровень жизни населения в Казахстане. Статистический сборник. – Алматы, 2004. – 376 с.
- 3 Қазақстандағы халықтың тұрмыс деңгейі. Статистикалық жинақ. – Астана, 2008. – 234 б.
- 4 Қазақстандағы халықтың тұрмыс деңгейі. Статистикалық жинақ. – Астана, 2012. – 248 б.
- 5 Қазақстан Республикасының қаржысы. Жыл сайынғы статистикалық жинақ. – Алматы, 2004. – 166 б.
- 6 Қазақстан 2011 жылы. Статистикалық жылнамалығы. – Астана, 2012. – 496 б.
- 7 Қазақстанның демографиялық жылнамалығы. Статистикалық жинақ. – Алматы, 2005. – 448 б.
- 8 Қазақстанның демографиялық жылнамалығы. Статистикалық жинақ. – Астана, 2008. – 755 б.
- 9 Қазақстанның демографиялық жылнамалығы. Статистикалық жинақ. – Астана, 2012. – 608 б.

References

- 1 Kazakhstan Respublikasy Statistika agentigi www.stat.kz veb-portaly
- 2 Uroven' zhizni naselenia v Kazakhstane. Statisticheskiy sbornik. – Almaty, 2004. – 376 s.
- 3 Kazakhstandagy khalyktyn turmys dengiei. Statistikalik zhinak. – Astana, 2008. – 234 b.
- 4 Kazakhstandagy khalyktyn turmys dengiei. Statistikalik zhinak. – Astana, 2012. – 248 b.
- 5 Kazakhstan Respublikasynyn karzhysy. Zhyl saiyngy statistikalik zhinak. – Almaty, 2004. – 166 b.
- 6 Kazakhstan 2011 zhyly. Statistikalik zhylnamalygy. – Astana, 2012. – 496 b.
- 7 Kazakhstannyn demografialik zhylnamalygy. Statistikalik zhinak. – Almaty, 2005. – 448 b.
- 8 Kazakhstannyn demografialik zhylnamalygy. Statistikalik zhinak. – Astana, 2008. – 755 b.
- 9 Kazakhstannyn demografialik zhylnamalygy. Statistikalik zhinak. – Astana, 2012. – 608 b.